

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 24 februari 2016

Mål nr

B 5336-14

KLAGANDE

1. Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

2. EA

3. EA

Ombud för 2 och 3: Advokat EG

MOTPART

NK-D

Ombud och offentlig försvarare: Advokat EP

SAKEN

Bedrägeri

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2014-10-08 i mål B 6071-13

DOMSLUT

Med ändring av hovrättens dom dömer Högsta domstolen NK-D för bedrägeri enligt 9 kap. 1 § första stycket och 23 kap. 7 § brottsbalken till villkorlig dom och 50 dagsböter på 100 kr, och förpliktar NK-D att till EA och EA utge skadestånd med 200 000 kr med ränta på det beloppet enligt 6 § räntelagen från den 2 mars 2011 till dess betalning sker.

NK-D ska betala en avgift på 500 kr enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond i dess lydelse före den 1 februari 2015.

EP ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av NK-D i Högsta domstolen med 7 072 kr. Av beloppet avser 5 658 kr arbete och 1 414 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

NK-D förpliktas att ersätta EA och EA för rättegångskostnader i Högsta domstolen med 12 206 kr avseende ombudsarvode med ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens dom till dess betalning sker.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

Riksåklagaren har yrkat att NK-D ska dömas för bedrägeri.

Även EA och EA har yrkat att åtalet mot NK-D ska bifallas. De har också yrkat skadestånd av NK-D med i tingsrätten yrkade belopp, dvs. i första hand med 200 000 kr och i andra hand med 85 000 kr, i båda fallen med ränta på beloppet enligt 6 § räntelagen från den 2 mars 2011 till dess betalning sker.

NK-D har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

EA och EA har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

Högsta domstolen har meddelat det prövningstillstånd som framgår av punkten 6.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. EKDA och ZY-N överlät den 2 mars 2011 en bostadsrättslägenhet i Solna till EA och EA för en köpeskilling om 3 260 000 kr.
2. I december 2012 åtalades säljarna tillsammans med sin dotter NK-D för bedrägeri enligt följande. De har tillsammans och i samförstånd medelst vilseledande förmått köparna att betala ca 200 000 kr för mycket för bostadsrätten. Vilsledandet har bestått i att de tillsammans beslutat att lämna och därefter lämnat eller uppmanat annan att lämna falska bud på bostadsrätten vilket förmått köparna att bjuda ca 200 000 kr mer än de annars skulle ha gjort. Säljarna har därefter med utnyttjande av de falska buden ingått avtalet om överlåtelse av bostadsrätten till en köpesumma som varit ca 200 000 kr för hög. Förfarandet har inneburit skada för köparna med ca 200 000 kr och motsvarande vinning för gärningsmännen. NK-D har i vart fall avsiktligt berett annan vinning.
3. Av den budhistorik som fastighetsmäklaren upprättade framgår följande. Utgångspriset för bostadsrätten var 3 400 000 kr. Budgivningen inleddes den 10 februari 2011 genom att en person bjöd 3 000 000 kr. NK-D lämnade därefter två bud, ett på 3 100 000 kr den 22 februari och ett på 3 175 000 kr dagen därpå. Den person som hade inlett budgivningen meddelade att han inte skulle komma att lämna ytterligare bud. Kort tid därefter, den 28 februari, inträdde köparna i budgivningen och bjöd 3 200 000 kr. Dagen därpå lämnade NK-D ännu ett bud, denna gång på 3 250 000 kr. Den 2 mars 2011 bjöd köparna 3 260 000 kr.

4. Tingsrätten ogillade åtalet mot säljarna men dömde NK-D för bedrägeri. Hon förpliktades också att betala skadestånd till köparna med 60 000 kr. Domen överklagades av köparna och NK-D. Hovrätten har ogillat åtalet och skadeståndsyrkandet mot henne.

5. Enligt hovrätten var det ställt utom rimligt tvivel att det var NK-D som under ett uppdyktat namn hade lämnat falska bud på bostadsrätten. Vilseländandet i form av de falska buden hade enligt hovrätten lett till att köparna ingått avtal om bostadsrätten till priset 3 260 000 kr. Hovrätten fann också att det var utrett att det högsta budet utan de falska buden skulle ha kommit att bli lägre än detta belopp. Enligt hovrätten var det dock inte visat att köparna hade lidit skada av köpet och således inte heller att någon annan hade beretts vinning.

Målet i Högsta domstolen

6. Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd med utgångspunkt i vad hovrätten har funnit utrett om att NK-D lämnat falska bud vid budgivningen och att det högsta budet, utan de falska buden, skulle ha blivit lägre än 3 260 000 kr.

7. Målet gäller förutsättningarna för ansvar för bedrägeri. Särskilt aktualiserar frågan om den åtalade gärningen har innefattat ett vilseledande samt straffstadgandets krav avseende skada och vinning.

Bedrägeri enligt 9 kap. 1 § första stycket brottsbalken

8. Enligt 9 kap. 1 § första stycket brottsbalken döms den som medelst vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är, för bedrägeri till fängelse i högst två år.

9. Huvudfallet av vilseledande utgörs av att någon framkallar en oriktig föreställning hos någon annan. Vilseledande kan emellertid också ske genom att någon hos annan vidmakthåller eller förstärker en oriktig föreställning som han eller hon redan har. Vilseledandet ska vara styrande för den vilseleddes beslut att företa en viss disposition, dvs. att handla eller underlåta att göra något. I detta ligger ett krav på orsakssamband.

10. Ansvar för bedrägeri förutsätter vidare att dispositionen innebär en ekonomisk vinning för gärningsmannen och en ekonomisk skada för den vilseleddede eller för någon i vars ställe denne är. Med vinning för gärningsmannen jämföras enligt 23 kap. 7 § brottsbalken att gärningsmannen avsiktligt bereder annan vinning.

Kravet på vilseledande i fall som det aktuella

11. Målet aktualiserar frågan om gränserna för vilka upplysningar och besked som det är tillåtet att förmedla inom ramen för en affärsförhandling eller annan förhandling i en ekonomisk angelägenhet.

12. Den som ger sig in i en förhandling av detta slag får i viss utsträckning räkna med att medkontrahenten inte är helt uppriktig eller sanningsenlig. I linje med detta kan det vara straffritt att en part lämnar en oriktig uppgift om t.ex. det högsta respektive det lägsta pris som han eller hon är villig att acceptera. Det skulle i allmänhet också föra för långt om uppgifter från en motpart om exempelvis ett konkurrerande bud skulle betraktas som vilseledande om uppgifterna skulle visa sig inte vara helt korrekta. Det ligger i sakens natur att man helt enkelt måste utgå från att det inte finns skäl att fullt ut fästa tilltro till uppgifter som tar sikte på parternas förhandlingspositioner. Endast i sådana fall då vilseledandet innefattar ett klart överskridande av den gräns som enligt gängse uppfattning anses vara rimlig för en viss förhand-

lingssituation kan det komma i fråga att utkräva ansvar.
(Jfr NJA II 1942 s. 388.)

13. I vissa fall finns det dock anledning att se annorlunda på uppgifter av sådant slag. En förhandling kan uttryckligen eller underförstått föras på ett strukturerat sätt genom att en viss ordning gäller för förhandlingen. Så är fallet vid olika former av öppna budgivningsprocesser som riktar sig till flera. Syftet med en sådan förhandlingsordning är att utsätta den utbudna prestationen för marknadens värdering. Det avses i sin tur leda till en överenskommelse som har träffats på marknadsmässiga grunder mellan två parter, vilka har varit i lika grad informerade om budgivningsprocessens gång och utfall. Att en part inom ramen för en sådan budgivning manipulerar förhandlingsordningen genom att under falsk identitet eller på annat sätt för in, eller låter föra in, ett inte allvarligt menat bud i processen måste i regel anses innefatta ett klart överskridande av den gräns som enligt gängse uppfattning anses vara rimlig för ett förfarande av detta slag. (Jfr NJA 1982 s. 863.)

14. För en öppen budgivningsprocess avseende försäljning av en bostadsrätt gäller vissa särskilda förutsättningar, vilka syftar till att förfarandet ska präglas av öppenhet och att korrekta uppgifter ska ligga till grund för budgivarnas överväganden. Den i 20 § fastighetsmäklarlagen (2011:666) föreskrivna skyldigheten för en mäklare att upprätta en förteckning över avgivna anbud som sedan ska överlämnas till uppdragsgivaren och till köparen av bostadsrätten är ett uttryck för detta (se prop. 2010/11:15 s. 35 f.). Att inom ramen för ett sådant budgivningsförfarande avge falska bud i syfte att driva upp priset utgör ett handlande som klart ligger utanför gränsen för vad som är acceptabelt.

Kravet på skada och vinning

15. Enligt bedrägeribestämmelsen är det vidare en förutsättning för att ett brott ska föreligga att den disposition som gärningsmannens vilseledande har resulterat i innebär en ekonomisk skada för den vilseledde och en ekonomisk vinning för gärningsmannen. Vinningen behöver inte vara lika stor som skadan. En ekonomisk skada för den vilseledde har uppkommit om dispositionen innebär att hans eller hennes ekonomiska läge har försämrats.

16. Den disposition som den vilseledde genom vilseledandet förmås vidta ska enligt lagtexten ”innebära” en ekonomisk vinning och en ekonomisk skada. I detta ligger att frågan huruvida vinning respektive skada har inträffat ska bedömas utifrån förhållandena vid tiden för dispositionen. Det är således den omedelbara kopplingen mellan den av vilseledandet föranledda handlingen och skadan som är avgörande.

Bedömningen i fråga om ansvar

17. De falska bud som NK-D lämnade i syfte att driva upp priset i budgivningsprocessen utgjorde ett vilseledande i bedrägeribestämmelsens mening.

18. Det är oklart till vilket pris köparna hade kunnat förvärva bostadsrätten om inte NK-D hade lämnat de falska buden. Att en sådan oklarhet föreligger får antas vara det vanliga i situationer som den aktuella. Det går i regel inte att klarlägga hur budgivningen skulle ha utvecklats om de falska buden inte hade lämnats.

19. Vid bedömningen av om skada och vinning har uppkommit blir det avgörande i stället att NK-D genom de falska buden satte den ordnade budgivningsprocessen ur spel. Detta medförde att det syfte som låg bakom

processen – att en överenskommelse skulle ingås på marknadsmässiga grunder – kullkastades till fördel för säljarna och till nackdel för köparna. Att förutsättningarna för en korrekt budgivning på det sättet rubbades vid köpet av bostadsrätten får i bedrägeribestämmelsens mening anses ha inneburit en ekonomisk skada för köparna och en däremot svarande vinning för säljarna. I detta fall är det dessutom utrett att köparnas bud skulle ha blivit lägre än 3 260 000 kr om de falska buden inte hade lagts (se p. 5 och 6).

20. Det sagda innebär att bedrägeribestämmelsens krav på skada och vinning är uppfyllt i och med köpets genomförande, där det bud av köparna som låg till grund för köpet var en konsekvens av NK-Ds falska bud. Frågan om marknadsvärdet på bostadsrätten saknar därmed betydelse för denna bedömning.

21. NK-D ska alltså dömas för bedrägeri. Hon har inte tidigare gjort sig skyldig till brott och det saknas särskild anledning att befara att hon kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet. Påföljden bör därför bestämmas till villkorlig dom i förening med dagsböter.

Bedömningen i fråga om skadestånd

22. Enligt 2 kap. 2 § skadeståndslagen ska den som har vållat ren förmögenhetsskada genom brott ersätta skadan. Grunden för ansvar är således den brottsliga handlingen.

23. Skadan ska i detta fall beräknas som skillnaden mellan det pris som köparna betalade och det pris som de skulle ha fått köpa bostadsrätten för, om inte de falska buden hade lämnats.

24. Om man ser bort från de falska buden var det högsta konkurrerande budet 3 000 000 kr. Under förutsättning att säljarna var villiga att överlåta

bostadsrätten till högstbjudande skulle skadan således ha uppgått till skillnaden mellan 3 260 000 kr och det bud över 3 000 000 kr, som den konkurrerande budgivaren som högst skulle ha lagt. Till följd av det falska budet på 3 175 000 kr kan det dock av utredningen inte dras någon annan säker slutsats än att det på en högre prisnivå än denna inte fanns någon konkurrerande intressent.

25. Ett annat osäkerhetsmoment är att det inte låter sig sägas vad säljarna som lägst kunde tänka sig att acceptera för bostadsrätten. Utgångspriset var 3 400 000 kr och de uppgifter som lämnats av säljarna tyder på att de inte var särskilt nöjda ens med den köpeskillning som sedermera kom att bestämmas. Om 3 260 000 kr svarade mot säljarnas miniminivå, så har köparna inte lidit någon annan skada än att de har blivit berövade en korrekt genomförd budgivningsprocess.

26. Den skadelidande har i princip bevisbördan för påstådd skada. Men i en situation som denna bör utgångspunkten vara att skadan svarar mot skillnaden mellan köpeskillningen och det högsta konkurrerade budet med påslag för en viss budförhöjning. Att det inte låter sig säkert sägas vad den konkurrerande budgivarens slutbud skulle ha varit bör gå ut över skadegöraren, eftersom det är hans eller hennes brottsliga handlande som har förstört den process som hade kunnat leda till klarhet i frågan. Detsamma gäller det förhållandet att det är oklart hur högt ett bud hade behövt vara för att bli antaget.

27. I detta fall var köpeskillningen 3 260 000 kr. Det högsta konkurrerande budet var 3 000 000 kr. Även med beaktande av att köparna hade behövt höja budet över denna nivå bör skadan med det nu redovisade synsättet anses uppgå till i vart fall det yrkade beloppet på 200 000 kr. Eftersom utredningen inte ger stöd för att skadan är mindre än så, ska NK-D utge skadestånd med yrkat belopp.

Övriga frågor

28. Eftersom NK-D döms för brott som har fängelse i straffskalan ska hon betala avgift till brottsofferfonden.

29. Köparna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen med 12 206 kr avseende ombudsarvode. Kostnaderna får anses ha varit skäligen påkallade för att tillvarata deras rätt. NK-D ska därmed förpliktas att ersätta dessa kostnader.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Stefan Lindskog, Ann-Christine Lindeblad, Lena Moore, Dag Mattsson och Anders Eka (referent)
Föredragande justitiesekreterare: Gudrun Persson Härneskog